

Bohuslän Läs & Res

SPF Morup-Stafsinge 2 April 2025

© 2025 Arne Yngvesson All Rights Reserved. Källa: Sill av Tomas Andersson och Stefan Edman, Carlssons Förlag, 2024.

Innehållsförteckning Sill

- Sill
- Skarpsill
- Sillens utbredningsområde
- Sill - Historik
- Salt
- Saltgruvan Krakow
- Skånemarknaden
- Hansan
- Holländarna
- Norges Viktigaste Fiskevatten - Båhuslen
- Marstrand – Sillperioden 1556 - 1583
- Sillfisket i Båhuslen 1556 - 1588
- Stora sillfisket 1753 - 1808
- Sveriges Första Miljöstrid – Grumse
- Efter Det Stora Sillfisket 1753 – 1808
- Sillen tillbaka 1877 – Slutade 1906
- Liten sammanfattning
- Landvadsfiske
- Snörpvadsfiske
- Anders Falk Från Veddige

- ! 🐟 Skandi-Atlantiska sillen (islandssill) – Clupea harengus
- ! 🐟 Stilla Havssillen – *Clupea pallasii*.
- ! 🐟 Clupea harengus membras – strömming.
- ! 🐟 Jordens vanligaste ryggradsdjur.
- ! 🐟 1 000 000 000 000 st. könsmogna.
- ! 🐟 Stim 3 miljarder sillar.
- ! 🐟 Islandssillen 40 cm, strömmingen 15 cm.
- ! 🐟 Sillhonan lägger 40 000 ägg, 5 % utvecklas.
- ! 🐟 Forskarna vet inte varför sillens ägg klarar alla årstider!
- ! 🐟 Dagtid 100 - 200 meters djup
- ! 🐟 Natten upp mot ytan för att kalasa på kräftdjur och pungräkor, pelagiskt.

Sill

- 🐟 Sillvalen - 2 ton fisk dag.
- 🐟 Östersjön: Gråsälen i Östersjön äter 7 kg/dag
- 🐟 Västkusten: Knubbsälen 4 kg/dag.
- 🐟 Torsk, tobis och makrill äter sill.
- 🐟 Sillgrisslor, tordmular, alkfåglar och silltrut äter sill.

Sill

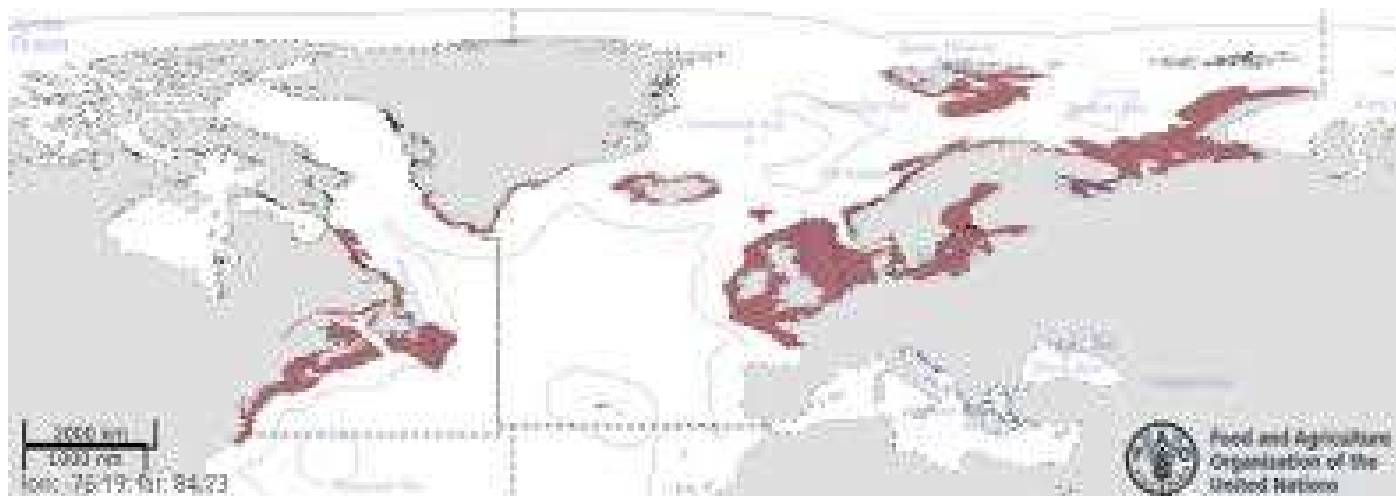
Skarpsill

- Latinskt namn – *Sprattus sprattus*.
- Mindre, skarpkantade fjäll längs buken.
- Skarpsill är ansjovis i Janssons frestelse
- Skarpsill i tomatsås eller matolja säljs som sardiner.
- Kallas även vassbuk.

Sillens Utbredningsområde

Sill – Historik

- 🐟 Kongemosekulturen: Roskildefjorden 6 800 - 5 400 f.Kr.
- 🐟 Erteböllekulturen: 5 400 - 3 900 f.Kr. i Jylland, Öresund.
- 🐟 Kökkenmöddingar i Limfjorden, även skarpsill
- 🐟 Atlanten +3 °.
- 🐟 Sillen minskade i betydelse då människorna blev bönder (bronsåldern).
- 🐟 Sorte Mudd, Bornholm, 500 - 600-talen, fiske med nät och flöten; sill 96 %.
- 🐟 600-talet en kyrka i York helgad åt Sankt Nicholas – fiskens skyddshelgon

Sill – Historik

- 800-talet i Polen, gälad innan den lades i saltlake och tunnor.
- Kyrkan nytt regelverk, "rött" kött fick inte ätas under fastan, men bäver, val, havsutter och tumlare fick ätas.
- 1000-talet handel betydande
- Olav Haraldsson införde exportförbud av sill till Olof Skötkonung.
- "Domedagsboken", 1066, sillen skattepliktig, torsk eller kolja nämns inte.

Salt

- Romarna använde avdunstning.
- Polen: Salt kokades i lerkärl för 5 500 år sedan.
- Polen 1247: Bergsalt i saltgruvor.
- Loesö: Avdunstades havsvatten, kokades kristallisering => användes i Bohuslän 1556 - 1588.
- I Holland: Salthaltig torv, torkades och brändes => askan rensades bort => saltlaken fick avdunsta och kristalliserat salt kvarstod.
- Hansan kontrollerade och producerade eget salt i Lüneberg, renades med blod och öl, kanaler byggdes; 1452 lastades 200 skepp.
- Salt sill i tunna => överlägsnaste lagringsmetoden.
- Saint-Barthélemy gavs från fransmännen för att få fram salt, mot att fransmännen fick stapelvarurättigheter i Göteborgs hamn.

Saltgruvan Krakow

Skånemarknaden

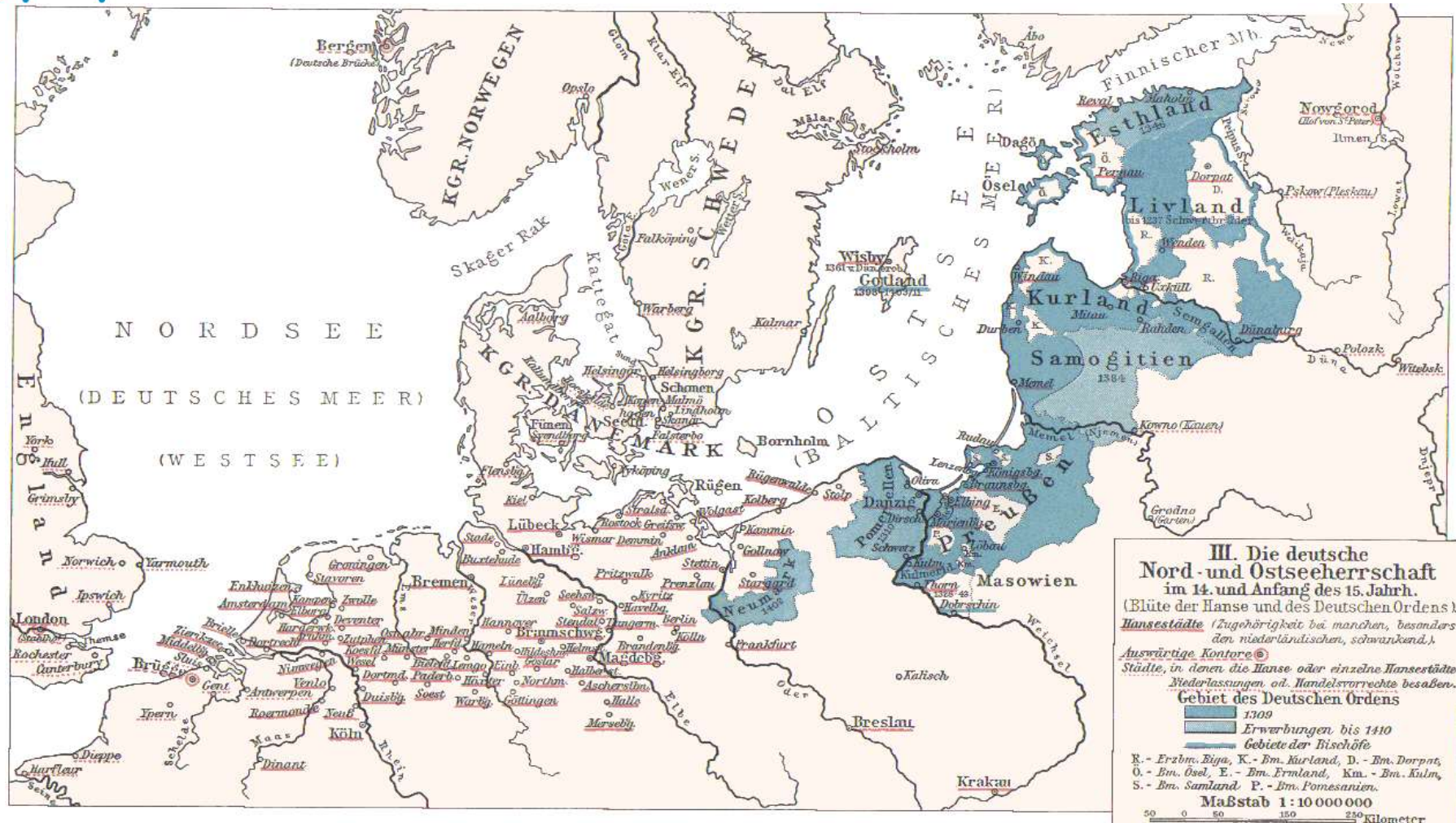
- Dominerade sillhandeln i Europa från 1200- till 1500-talet
- Internationell marknadsdagar 15 augusti och 9 oktober.
- Danskarna fiskade, utländska handelsmän tog över hanteringen..
- Fisket med sättgarn och 100 m långa drivgarn.
- Danskarna uppförde två fogdeborgar, en i Skanör och en i Falsterbo.
- Danskarna kungen: Marknadsfred och torgfred.
- 1283 var ett toppår!
- 1332: Magnus Eriksson erbjöds att lösa in Blekinge och Skåne
- Pant hos Johan av Holstein, för 34 000 mark silver.
- Magnus Eriksson pantsatte halva Sverige för att ha råd.
- 1356: Uppror av äldste sonen Erik Magnusson.
- 1360: Valdemar Atterdag tillbaka Skåne.

Skånemarknaden (forts.)

- Bodar och hus för rensning, lagerhus tunntillverkning byggdes
- Hansan reglerade allt.
- Skånska sättet: Huvud, gälar och inälvor avlägsnades, högre pris, men bättre kvalitet.
- Skadad sill eldades upp, otur att kastas tillbaka till havet.
- Varje tunna innehöll 100 kg och 17 kg saltlake.
- 1300-talet: 900 sillar/tunna => 1500-talet: 1200 sillar/tunna.
- 1400: Sysselsattes 17 000 i sillhanteringen och ytterligare 8 000 i salt, tunnbinderi och transport.
- 1402, 1425, 1474-75, 1494 och 1537 fanns ingen sill.
- 1528: 38 515 fiskare engagerade i sillfisket
- Kvot på 6 tunnor/fiskare.

Hansan

Hansan

- Hansan tog hand om resning, saltning och distribution.
- 1368 passerade 76 000 siltunnor Lübeck.
- Hansan intog Skåne militärt
- 1370: Freden i Stralsund fick Hansan Skåne på 15 år.
- 1403: Försvarade sitt monopol, 96 brittiska fiskare i Bergen dränktes.
- På 1400-talet förfogade man över 4000 fartyg och 300 000 arbetade för Hansan.
- 1398 - 1400 gick 222 000 tunnor ut på marknaden.
- 1605 förbjöd Kristian IV Hansans privilegier, Limfjorden tog över.
- Nytt sill-fält utmed norska sydkusten och Båhuslen!

Holländarna

- 1600-talet: Revolutionerade sillfisket, klinkbyggda, däckade och rundformade fartyg (buysers), kunde ligga ute i veckor.
- Lastutrymme 30 – 100 ton.
- Sillen gälades, rensades, saltades och paketerades i tunnor ute till havs.
- Snabbseglande jakter transporterade sillen till hamnarna.
- Hårdare reglemente än Hansan:
 - Varje enskild tunna godkänns.
 - Gamla tunnor fick inte återanvändas.
 - Vissa sorter salt fick användas.
 - Saltet tullbefriades.
 - 24-timmars gräns.
- Matjessillen var född!

Norges Viktigaste Sillfiskevatten - Båhuslen

- Medeltiden: Tre sillperioder => 1100-talet och första halvan av 1200-talet.
- Teorier till rytmiska hundraårsintervaller till sillperioder:
 - A.V. Ljungman: Livligaste solfläckarna och talrikaste norrsken under 55 ½ årsperioderna.
 - Inströmning av sydligt bankvatten från Nordsjön i 111-årsperioder.
 - Sillen följer plankton!
- Norrmännen byggde träkyrka på Öckerö och Ragnhildsholmens slott vid Nordre älv.

Marstrand – Sillperioden 1556 - 1583

- 15 000 personer levde på Marstrand!
- Centrum för sillfisket i norra Europa.
- Den mest sedeslösa staden i Norden!
- Bära värja, pistol, yxa, knölpåk och stenar gav 3 mark i böter.
- Sjöjungfrur och sirener syntes på flera platser!
- Mot slutet av sillperioden gjordes de största fångsterna länge norrut i Båhuslen.
- Fisket tog plötsligt slut 1583, alla försvann, bodar och salterier förföll.
- Marstrand brann 1586.
- "Herr Arne" mördades av tre skotska män!
- Carlstens fästning började byggas 1658!

Sillfisket i Båhuslen 1556 - 1588

- 640 fiskar/tunna, standard cirka 900! (Skåne 900/1200!)
- Produktionskapital saknades, sill fanns!
- 25 000 ton producerades.
- Fartyg från England, Skottland, Frankrike, Tyskland och Nederländerna hämtade sill.
- 1581: Förbud för utländska aktörer norr om Marstrand.
- 1585: 75 600 silltunnor från Bohuslän genom Öresund.
- Tullnäringen blomstrade.
- Efter 75 års frånvaro av sill blev Bohuslän ett fattigproblem för myndigheterna i Stockholm.

Stora Sillfisket 1753 - 1808

- 500 000 tunnor/år, motsvarar 2,5 miljoner m³.
- Arbetsinvandring: tjänstehjon fick ledigt för att delta i sillfisket.
- 1793 restriktioner: Läkarkontroll, matsäcksbegränsningar, andakter.
- Sillförare: Yrke transport av sill mellan fångstplatser och skärgårdsverken, tullverket klarerade, mycket fusk.
- Lön: Ingick sill, bröd och två supar per dag.
- Näst bästa region efter Malmöhus län för staten skatteinkomster.
- Efter järn: Sill och tran (lyse och såpa), Sveriges viktigaste exportvara (18 %).

Sveriges Första Miljöstrid - Grumse

- 🐟 1793 klagade Mary Wollstonecraft över den vidriga stanken i Bohuslän.
- 🐟 Grumsedammar med sillråk och trangrumset.
- 🐟 Anlades i vikarna med dubbelt plank eller sten.
- 🐟 "Otur" om grumset dumpades uti havet.
- 🐟 Kunde användas som grumsgödning för bönderna.
- 🐟 120 av 328 skärgårdsverk dömdes ut av miljöskäl.

Näverkärr 2021, Götha ös grumsedamm

Efter Det Stora Sillfisket 1753 - 1808

- Sillfiske till cirka 1825, sedan fick Sverige importera.
- Svensk konsumtion steg från 60 000 tunnor till 180 000 tunnor per år.
- Stor nöd efter vintern 1809, 10 % av bohuslänningarna dog i tyfus, rödsot och dysenteri, kolera 1834 på Klädesholmen (16 %).
- Sillprosten Call Erik Ekström skrev 1839 en avhandling hur man skall fiska.
- Jordbruket eftersatt, Hushållningssällskapet bildas i Bohuslän 1814.
 - Utsäde skänkes till bönderna
 - Tång som gödning.
 - Hantverk; skinnberedning, slöjd, vävning.
 - Odlavallgräs och klöver, järnplogens införande.
 - Lav och mossor till färgpigment.
 - Plantera ny skog.
 - Utdikning av våtmarker.
- 1860-talet- materiellt bättre, sillen tillbaka 1877.

Sillen tillbaka 1877 – Slutade 1906

- Börjar i Hamburgsund, sedan Fjällbacka, Hunnebostrand och Smögen.
- Marstrand lever upp igen, societetshuset byggs 1887.
- Sillvadar läggs ut och 826 vadbåtar sysselsatte 4 000 personer.
- Selma Lagerlöf skrev "Herr Arnes penningar".

Liten Sammanfattning

	Skånemarknaden	Marstrand	Båhuslen	Stora Sillfisket
Årtal	1300 - 1500-talet	1556 - 1583	1556 - 1588	1753 - 1808
Sillstorlek/tunna	900 (1300-talet)			
Sillstorlek/tunna	1200 (1500-talet)		640	
Mängder/tunnor	210 000 (1398 - 1400)	25 000 ton	75 600 tunnor (1585)	400 - 500 000/år
Sysselsatta fiskare	38 515			
Sysselsatta tunnbindare	8 000			330 salterier
Sysselsatt sillhantering	17 000			500 trankokerier
Totalt	63 515	15 000		50 000

Landvadfiske

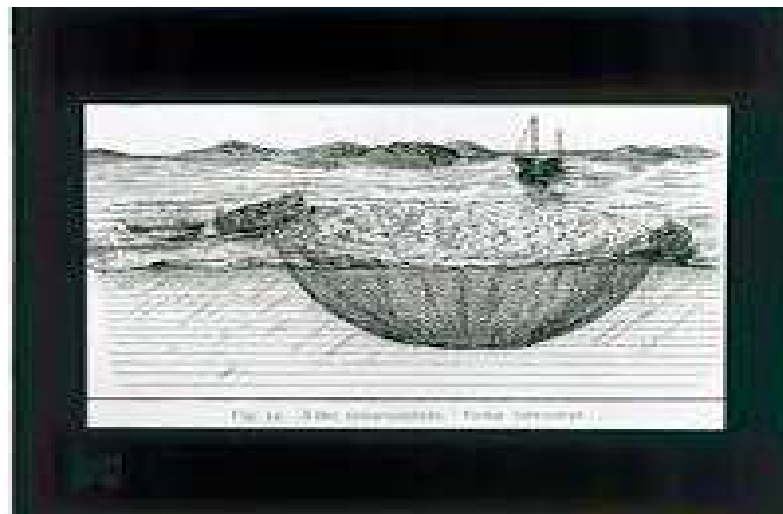
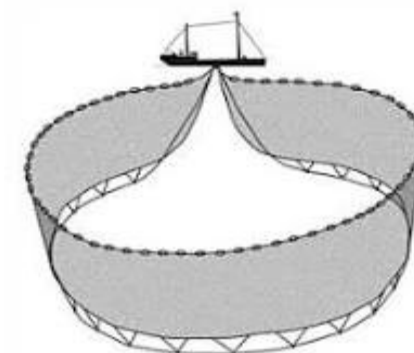
➤ Landvaden läggs ut i en halvcirkel och dras sedan in från land.

Snörpvadfiske

- Redskapet vidrör inte botten används på stimfiskar, inga bifångster.
- Vibrationer i blylodad pianotråd bestämde storleken.
- "Lysbåt" släckte och lockade upp sillen till ytan
- Från 1881 vid Öckerö

Anders Falk från Veddige

- ✓ Köpte Tofta Gård och lät fattiga fiskare jobba och bygga egna hus på Tofta Gårds mark.
- ✓ Dog 1853: Skänkte Tofta Gård och donerade sin förmögenhet till Morlanda församling.
- ✓ Har varit fattighus, ålderdomshem, idag vandrarhem i STF:s regi.
- ✓ Donerade även en för stor orgel till Veddige kyrka.
- ✓ 1866 började nybygget av kyrkan som ruinerade byggmästaren och höga kostnader för församlingen.

